

Jaloliddin YUSUBOV,
 Mirzo Ulug'bek nomidagi
 O'zbekiston Milliy universiteti dotsenti,
 falsafa fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
 E-mail: yusubovjaloliddin@gmail.com

Boburjon HASANOV,
 Mirzo Ulug'bek nomidagi
 O'zbekiston Milliy universiteti tadqiqotchisi
 E-mail: sherzodxamrayev1990@gmail.com

Toshkent Davlat iqtisodiyot universiteti professori, falsafa fanlari doktori, A.Muxtarov taqrizi asosida

XORIJIIY DAVLATLARDA OMMAVIY NOROZILIKLARNI OLDINI OLISHNING O'ZIGA XOS JIHATLARI

Аннотация

Ushbu maqolada xorijiy mamlakatlarda aholining ommaviy norozilik kayfiyatini uyg'otuvchi omillarni aniqlash va oldini olish choralari haqida ma'lumot berilgan. Shuningdek, bu borada jamoatchilik roli, amalga oshirilishi lozim bo'lgan g'oyaviy-mafkuraviy targ'ibot tadbirlari tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: norozilik, xorij, mafkura, milliy yuksalish, renesans, siyosat, falsafa.

ОСОБЕННОСТИ ПРЕДОТВРАЩЕНИЯ МАССОВЫХ ПРОТЕСТОВ В ЗАРУБЕЖНЫХ СТРАНАХ

Аннотация

В данной статье приводятся сведения о выявлении и предупреждении факторов, провоцирующих общественное недовольство среди населения в зарубежных странах, а также анализ роли общественности в связи с этим и идейно-пропагандистских мероприятиях.

Ключевые слова: протест, зарубежье, идеология, национальный подъем, ренессанс, политика, философия.

SPECIFIC ASPECTS OF PREVENTING MASS PROTESTS IN FOREIGN COUNTRIES

Annotation

This article provides information on the identification and prevention of factors that provoke public discontent among the population in foreign countries, as well as an analysis of the role of the public in this regard and ideological and propaganda activities.

Key words: protest, abroad, ideology, national rise, renaissance, politics, philosophy.

Kirish. Jamiyatning xavfsizligi muammosi har qanday davlatning e'tiborida turadigan eng dolzarb mavzulardan biri hisoblanadi. Bugungi kunda ommaviy noroziliklar mamlakat ijtimoiy-siyosiy hayoti barqarorligiga tahdid soluvchi omil sifatida namoyon bo'lmoqda.

Adabiyotlar tahlili va metodlar. Shu bois ommaviy noroziliklarning oldini olish va bartaraf etishda jahon tajribasini o'rganish yaxshi samara beradi.

Rossiya, AQSh, Fransiya, Germaniya va boshqa rivojlangan davlatlarda ommaviy noroziliklarni oldini olish faoliyati 2 yo'nalishdagi chora-tadbirlarni o'z ichiga oladi, ular:

- uzoq muddatli;
- joriy yoki qisqa muddatli [6].

Uzoq muddatli chora-tadbirlarda bevosita ommaviy noroziliklar vujudga kelgunga qadar bo'lgan faoliyat qamrab olinadi.

Bunda nafaqat HMQ organlar balki, davlat va jamoat organlari ham belgilangan vazifalarni bajaradi hamda ular o'rtasida hamkorlik tashkil qilinadi.

Joriy yoki qisqa muddatli chora-tadbirlarda esa ommaviy noroziliklar real holatda yuz bergandan so'ng uni bartaraf etish bo'yicha amalga oshiriladigan faoliyat nazarda tutiladi. Bundan asosan HMQ organlar va zarurat tug'ilsa harbiy qo'shinlar tegishli vazifalarni bajaradi. Ushbu bosqich bevosita kuchishlatish bilan bog'liq bo'lib, mamlakat miqyosida yoki ayrim hududlarda favqulodda holat rejimini joriy qilish bilan xarakterlanadi.

Har ikki yo'nalishda ham tegishli dasturlar va konsepsiyalar qabul qilinib, ijrosi bo'yicha doimiy nazorat o'rnatiladi.

1. Uzoq muddatli chora tadbirlar belgilangan dastur va konsepsiyalar ko'lamini jihatdan ancha katta bo'lib, ularda jamiyat hayotining siyosiy, iqtisodiy, ijtimoiy, huquqiy va boshqa sohalariga tegishli masalalar kiritilishi mumkin. Chunki aynan ushbu sohalaridagi chuqur muammolar kelgusida ommaviy noroziliklarni keltirib chiqarishga sabab bo'ladi.

Shu nuqtai nazardan ushbu yo'nalishda aholining turli muammolarini o'rganish, monitoring qilib borish, ularning qulay yechimlarini topish kabi vazifalarning belgilanganligi bilan ikkinchisidan ajralib turadi.

Rossiya Federatsiyasida ommaviy noroziliklarga qarshi kurashning uzoq muddatli chora-tadbirlar yo'nalishida asosiy e'tibor jamiyatda hukmsuradigan "**omma kayfiyati**" tushunchasiga qaratiladi [3]. U asosan ko'pchilik odamlar massasining jamiyatda ro'y berayotgan voqea-hodisalarga nisbatan umumiy psixologik kayfiyati bilan tavsiflanadi.

Agar jamiyatdagi omma kayfiyati salbiy xarakter kasb etsa, u holda ommaviy noroziliklar kelib chiqish ehtimoli oshib boradi. Shuning uchun, birinchi yo'nalishdagi asosiy e'tibor omma kayfiyatini normal holatda ushlab turishga qaratiladi.

Rossiya davlatida jamiyatdagi omma kayfiyatining **ijobiy** yoki **salbiy** ekanligini aniqlash uchun bir qancha baholash mezonlari ishlab chiqilgan va kshbk orqali har bitta hududdagi ijtimoiy-iqtisodiy ko'rsatkichlarga mamlakatning istalgan bir hududida omma kayfiyati darajalari aniqlab olish imkoniyati vujudga keladi.

Omna kayfiyatini baholash mezonlari.

1. Ishsizlik darajasi;
2. Kambag'allik darajasi;
3. Inflyatsiya miqdori;
4. Kommunal xizmatlar darajasi;
5. Norozilik namoyishlari soni;
6. Aholi qatlami o'rtasidagi farq (boy, o'rta, kambag'al);

7. Infrastruktura holati (ta'lim, sog'liqni saqlash, yo'l qurilish va boshqa xizmatlar);
8. Turli millat vakillari o'rtasidagi nizoli holatlar mavjudligi;
9. Aholi huquqiy savodxonlik darajasi;
10. Davlat hokimiyati va boshqaruv organlariga bo'lgan ishonch;
11. Jinoyatchilik ahvoli;
12. Yoshlar orasidagi ishsizlar soni;
13. Aholining o'rtacha oylik daromadi;
14. Aholi muammolari bilan ishlash tizimining yo'lga qo'yilganligi [5].

Ushbu baholash mezonlari har bir davlatda rivojlanish va taraqqiyotga erishish uchun doimiy ravishda davlat organlari tomonidan nazorat qilib boriladi, lekin aynan "Omnia kayfiyatini" aniqlash uchun kompleks ravishda tahlilini olib borish, kelgusida turli inqilobiy harakatlarni keltirib chiqarish ehtimoli nuqtai nazaridan tizimli ravishda ishlarni tashkil qilish jarayoni hamma davlatlarda ham yo'lga qo'yilmagan.

Rivojlangan davlatlarda har bir mezon asosida tegishli dasturlar qabul qilinib, davlatorganlari bajaradigan vazifalari aniq belgilab berilgan.

Germaniya tajribasida ommaviy noroziliklarning oldini olish tizimining asosiy bo'g'ini vazifasini siyosatchilar va OAV vakillari amalga oshiradi.

Mamlakatdagi *siyosiy elita* va *jurnalistlar* jamiyat hayotining turli sohalaridagi muammolarni topib uni ochiq oydin jamoatchilik muhokamasi mavzusiga aylantiradi. Ular fuqarolar bilan doimiy muloqotni yo'lga qo'yib, ularning ehtiyojlari va xavotirlari to'g'risida barcha ma'lumotlarni davlat organlariga yetkazish uchun ko'priklar bo'lib xizmat qilishadi.

Bundan tashqari, ular fuqarolarning muhim qarorlar qabul qilishdagi ishtiroki ta'minlash uchun siyosiy huquqlarni kengaytirish tashabbusi bilan chiqishadi [7].

2. Joriy va qisqa muddatli yo'nalishdagi chora-tadbirlar, yuqorida ta'kidlanganidek ommaviy noroziliklar harakatlari real holatda vujudga kelgandan so'ng kuch ishlatish bilan uni bartaraf etish jarayoni nazarda tutiladi.

Xorijiy davlatlarda ommaviy noroziliklarni bartaraf etishga qaratilgan operatsiyalarda asosan jamoat tartibini saqlashga mas'ul bo'lgan politsiya va boshqa HMQ organlari o'zaro hamkorlikda ishtirok etishadi.

Jamoat tartibini saqlashda politsiyaning boshqa huquqni muhofaza qiluvchi bo'linmalar bilan o'zaro hamkorlik davlat politsiya tizimlarining tuzilishiga bog'liq bo'lib, ularni 3 guruhga ajratish mumkin. Bular fragmental, markazlashgan va integratsiyalashgan [1].

Fragmental model AQSh, Kanada va Shveysariya davlatlarida mavjud bo'lib, uning xarakterli xususiyati harbiy kuchlarning (quruqlik, dengiz va milliy gvardiya) jamoat tartibini himoya qilishda an'anaviy ishtirokidir. Masalan, AQSh milliy gvardiyasi armiya zaxirasining tarkibiy qismlaridan biri bo'lib, jangovar operatsiyalar vaqtida yo'qotishlarni to'ldirish uchun xizmat qiladi. Tinchlik davrida gubernatorlar ixtiyorida bo'lib, ularning qarori bilan tabiiy ofatlar oqibatlarini bartaraf etish, ommaviy noroziliklar va terrorizmga qarshi kurashish kabi boshqa bir qator vazifalarni bajarishi mumkin.

Politsiya tizimining **markazlashtirilgan (kontinental)** modeli Fransiya, Italiya, Tayvan, Singapur va boshqa davlatlarda qo'llaniladi.

Markazlashtirilgan model 2 turga bo'linadi.

Birinchi guruhga ichki xavfsizlikni ta'minlashga qurolli kuchlarning maxsus politsiyasi bo'lmagan, faqat fuqarolik politsiyasi ega davlatlar kiradi: Shveysiya, Daniya, Norvegiya, Finlyandiya va Irlandiya. Ikkinchi guruhga Qurolli Kuchlarning maxsus politsiya bo'linmalari – jandarmeriyalar bo'lgan Fransiya, Ispaniya, Portugaliya, Isroil, Turkiya va Xitoy davlatlari kiradi.

Bu mamlakatlar jamoat xavfsizligini ta'minlashda ham milliy politsiya, ham jandarmeriya vositalardan foydalanishi bilan ajralib turadi. Jandarmeriya bu-qurollanmagan tashkilot bo'lib, uning maqsadi xavfsizlik va qonun ustuvorligini ta'minlashdir.

Politsiya tuzilmasining uchinchi **integratsiyalashgan (yaxlit)** modeliga kelsak, g'arb nazariyotchilari ko'pincha uni "o'rta markazlashtirilmagan tizim" deb bilishadi. Ushbu modelga ega bo'lgan davlatlar ro'yxatiga Germaniya, Avstriya, Buyuk Britaniya va boshqalar kiradi.

Ushbu politsiya tizimining o'ziga xosligi shundaki, davlatdagi bir nechta bir-biridan mustaqil bo'lgan HMQ organlari bo'ladi va ular qachonki ommaviy noroziliklar real holatda yuz bergandan markazlashtirilgan tizimga o'tadi. Ichki ishlar vazirligi ushbu holatda muvofiqlashtiruvchi organ vazifasini bajaradi.

Yevropa davlatlarida ommaviy noroziliklarga qarshi kurashish yana bir o'ziga xos tizimi mintaqadagi 25 davlatni birlashtirib turuvchi Shimoliy Atlantika Shartnomasi tashkilotini doirasida yagona mexanizmining mavjudligi.

Hozirda ushbu tashkilotni a'zo davlatlardagi jamoat tartibini saqlovchi organlarining qonuniy faoliyat yuritishini ta'minlash, ularni maxsus vositalar bilan qurollantirish va yagona boshqaruv tizimini yaratish bo'yicha muvofiqlashtiruvchi organ sifatida ko'rish mumkin.

Jumladan, tashkilot tomonidan **CRC - Crowd and Riot Control** (*olomonva isyonni nazorat qilish*) konsepsiyasi ishlab chiqilgan bo'lib, ushbu konsepsiya shartnoma ishtirokchilari uchun ommaviy noroziliklarni bartaraf etish bo'yicha ishlarni tashkil qilishda maxsus qo'llanma vazifasini bajarilmoqda. **Crowd and Riot Control** konsepsiyasi – ommaviy noroziliklarga qarshi kurashuvchi kuch va vositalar, maxsus reja topshiriqlar va boshqa chora-tadbirlarni o'zida mujassamlashtiruvchi hujjat [2].

Konsepsiyani asosan ma'lum bir hududda olomon tomonidan agressiv harakatlari boshlangandan keyin, maxsus kuchlarning uni bartaraf etish bilan bog'liq bo'lgan faoliyatiga asosiy e'tiborni qaratilmoqda.

"Crowd and Riot Control" konsepsiyasi bo'yicha tashkilot a'zolari quyidagi vazifalarni amalga oshirishlari lozim. Xususan,

birinchidan, Konsepsiyadan kelib chiqib ommaviy noroziliklar paytida maxsus kuchlarning harakat qilish dasturini ishlab chiqadi;

ikkinchidan, Ommaviy noroziliklarni bostiruvchi maxsus bo'limlarni tashkil qiladi;

uchinchidan, ularni ushbu konsepsiya qoidalari bo'yicha taktik vamonodiy-texnik jihatdan ta'minlaydi;

to'rtinchidan, NATO qoshida tashkil qilingan o'quv kurslarida maxsus bo'lim vakillarining ta'lim olishini ta'minlaydi hamda tegishli sertifikatlar olinadi.

Konsepsiyaning o'ziga xos jihatlaridan yana biri shundaki, ommaviy noroziliklarni bartaraf etishda uni **nazorat qilishga** alohida e'tibor qaratilmoqda, shu orqali olomon harakatini **boshqarib** uning jiddiy tus olishidan avval to'xtatish imkoni yaratiladi

Fransiya tajribasida konsepsiyaga muvofiq maxsus dastur ishlab chiqilgan bo'lib, unda milliy politsiya kuchlarining quyidagi 7 bosqichdan iborat vazifalar belgilangan [7].

Razvedka va oldindan bilish – bunda olomon harakati haqidagi barcha ma'lumotlarni olomon taxminiy soni, uchinchi tomon aralashuvi, ushbu hududdagi infratuzilma ob'ektlari, olomonda mavjud qurol- aslahalar, olomon taxminiy harakat marshrutlari aniqlashni o'z ichiga oladi.

Modellashtirish va real vaziyatga baho berish – qarshi harakatlarni boshlash oldidan virtual vaziyatni yaratish, olomon va atrof muhitni modellashtirishni o'z ichiga oladi. Bu jarayon xavfsizlik kuchlarining tayyorgarligini oshirishga xizmat qiladi.

Kuzatuv va aloqa vositalaridan foydalanish – dronlar va ko'cha kameralari orqali olomon harakatini kuzatish, aloqa vositalari orqalixavfsizlik kuchlari harakatlarni muvofiqlashtirib turish, shuningdek qo'mondonlikka vaziyat to'g'risida real vaqt rejimida axborot berib turish uchun qo'llaniladi.

Nazorat va boshqaruv markazi – maxsus axborot-kommunikatsiya tizimlari bilan jihozlangan, ma'lum bir ob'ektda joylashgan boshqaruv punkti bo'lib, bu markazda olomon va xavfsizlik kuchlarining harakatlari to'liq nazorat qilinadi hamda monitoring qilib boriladi.

Xavfsizlik kuchlari faoliyatining qonuniyligini ta'minlash – bunda xavfsizlik kuchlarining zarur vaziyatlarda olomonga nisbatan kuch ishlatish, zo'raonliklar vaqtda o'zini himoya qilish, agressiya vaqtda mustaqil qarorlar qabul qilish kabi vakolatlarni qonun bilan tasdiqlashni nazarda tutadi.

Ta'lim, maslahat va yordam – bunda xavfsizlik kuchlarini muntazam ravishda olomonni nazorat qilish va boshqarish bo'yicha o'quv mashg'ulotlarini tashkil qilish, tahdid va sharoitga qarab moslashishga o'rgatish, noroziliklarga qarshi qo'llaniladigan zamonaviy vositalardan foydalanish bo'yicha ta'lim berish faoliyati tushuniladi.

Xavfsizlik kuchlarini moddiy-texnik jihatdan qo'llab quvvatlash – jarayon xavfsizlik kuchlarini bir joydan ikkinchi joyga ko'chirish, moddiy ta'minlash, tibbiy xizmat ko'rsatish, zamonaviy transport vositalari va maxsus qurol-yarog'lar bilan ta'minlashni o'z ichiga oladi.

Xorijiy davlatlarda **jinoyat qonunchiligini takomillashtirish** yo'li bilan ham ommaviy noroziliklarga qarshi kurash bo'yicha tegishli ishlar amalga oshirilmoqda.

Xususan, O'zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksi va MDH davlatlar jinoyat kodekslarini qiyosiy tahlil qilinganda, Jinoyat kodeksining 217-moddasini (Miting, yig'ilish va namoyishlarni o'tkazish tartibini buzish) yanada takomillashtirish bo'yicha bir qancha o'zgartirishlar kiritish lozimligi ma'lum bo'ldi.

Hozirda xorij davlatlardagi ommaviy noroziliklar aksariyat hollarda tashqi kuchlarning ta'siri va moddiy ko'magi bilan tashkil qilinayotganligi, kelgusida bunday holatning bizda ham takrorlanish ehtimolini inobatga olsak, qonunchiligimizda javobgarlik chorasi nazarda tutilmagan.

Rossiya Federatsiyasi JKning 212-moddasini tahlil qilganda boshqa davlatlar jinoyat kodeksidan farqli ravishda shaxslarga ommaviy noroziliklarni tashkil yetish usullarini, qurol-yarog', portlovchi qurilmalardan foydalanishni, ob'ektlarni yashirin kuzatishni o'rgatish, yoki noroziliklarda ishtirok etish uchun jismoniy va psixologik tayyorgarlik bilan shug'ullantirish uchunham tegishli javobgarlik choralari belgilangan.

Bundan tashqari, xorij davlatlari jinoyat qonunchiligidagi ommaviy noroziliklar bilan bog'liq moddalarning *sanksiya* qismida sub'ektlarning jinoyatda ishtirok qilish darajasidan kelib chiqib alohida tartib belgilangan, ya'ni tashkilotchilik, faol ishtirok etish, noroziliklarga chaqiruv va tayyorgarlikdan o'tish bo'yicha og'irdan yengilga qarab jazolar tayinlanadi, bu esa kelgusida aybdorga nisbatan sud tomonidan jazo tayinlashda sub'ektiv yondashuvni kamaytirishga xizmat qiladi. O'zbekiston Respublikasi Jinoyat Kodeksining 217-moddasida esa jinoyatda ishtirok etish darajasidan kelib chiqib, alohida jazo tayinlash nazarda tutilmagan.

Xulosa qilib aytganda, xorijiy mamlakatlarda ommaviy norozilik namoyishlarini barvaqt oldini olishda avvalambor, mahalliy hokimiyat aholining ommaviy noroziligini keltirib chiqaruvchi omillarni aniqlash, aholining kayfiyatini doimiy o'rganish va aniqlangan kamchiliklarni tizimli bartaraf etish, shuningdek kutilmaganda kelib chiqadigan ommaviy noroziliklarni bartaraf etishda qonunchilikda noqonuniy ommaviy noroziliklar uchun javobgarlik choralari qo'llash orqali, hududda siyosiy-ijtimoiy vaziyat barqarorligini ta'minlashga erishayotganliklarini ko'rish mumkin.

ADABIYOTLAR

1. Жбанчик А.В. зарубежный опыт взаимодействия полиции Форум права. 2014.
2. Военное обозрение. 2018.
3. Зыков В.В. Профилактика массовых протестов. Москва. 2018.
4. Ольшанский Д.В. Психология масс электронная библиотека психологии и социологии. https://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Psihol/olshansk/09.php.
5. Старостин С.А. Управление органами внутренних дел при чрезвычайных ситуациях (правовые и организационные аспекты). М., БЕК. 2014.
6. Шнайдер Г. Массовые беспорядки глазами криминолога. – Москва.: 2014.
7. www.gicat.com CICAT French association of land and air-land Defence and Security industries «Crowd management».